

Doc. dr Aleksandar Jugović
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

UDC 316.334.3:343.97
316.334.3:343.97

Doc. dr Miroslav Brkić
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

mr Biljana Simeunović-Patić
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Beograd

SOCIJALNE NEJEDNAKOSTI I SIROMAŠTVO KAO DRUŠTVENI KONTEKST KRIMINALA

Sažetak

Predmet ovog rada je analiza veze između siromaštva, društvene nejednakosti i kriminala u savremenom društvu. Rad problematizuje društveni kontekst ključnih i teških oblika kriminala kao što su kriminal nasilja, organizovani i imovinski kriminal i kriminal mladih. U radu se pokazuju ključne teorijske ideje o vezi između siromaštva, društvene nejednakosti i kriminala: to je levi realizam kao deo tradicije konfliktnih i radikalnih perspektiva u kriminologiji i socijalnom radu. Pokreću se pitanja ključnih aspekata veze između ekonomskih prilika i nekih vrsta kriminala. Analiza pokazuje da je moguće prepoznati ključne aspekte kriminala u ovom kontekstu: to je opšta izloženost nasilju i kriminalnim/nasilničkim modelima; strukturalni kriminal i nasilje koje deluje posredstvom marginalizacije, društvenog stresa i favorizovanja odluka o ulasku u kriminalnu subkulturu. Društvene promene u tranzicionim društvima odvijale su se u korak sa nizom turbulencija u socijalnom sistemu koje su išle u pravcu inteziviranja siromaštva, socijalne i ekonomske polarizacije, raspadanja socijalne kohezije i solidarnosti, anomije i socijalne deregulacije.

Ključne reči: društvena nejednakost, siromaštvo, kriminal, savremeno društvo.

UVOD

Kriminal je višedimenzionalana socijalna devijacija koja ima svoja opšta, posebna i pojedinačna izvorišta. Različiti oblici kriminala imaju i specifične ili pojedinačne uslove i uzroke. Međutim, istraživanja kriminala u različitim društvenim i kulturnim sredinama pokazuju da određeni socijalni, ekonomski i politički uslovi posebno pogoduju njegovom

razbuktavanju. Društvene nejednakosti, velike socijalne razlike, siromaštvo, nezaposlenost, ratovi, kulturno zaostajanje, konstantne političke i ekonomske krize, korumpirana i kriminalizovana vlast, institucionalne dezorganizacije, itd, jesu pogodujućim socijalni milje odakle izvire kriminal i većina drugih društvenih devijacija.

Socijalne nejednakosti na kraju 20. veka dostigle su neslućene razmere. Polovina čovečanstva živi u siromaštvu, više od trećine u bedi, 800 miliona ljudi pati od neuhranjenosti, skoro milijarda je nepismena, milijarda i po nema pitku vodu, dve milijarde još uvek nema struju. Dvadeseti vek je protekao u konstantnom socijalnom i političkom nasilju sa kulminacijom kriminala i ratova kakva nije zabeležena u istoriji civilizacije. Samo su ratovi u proteklom veku odneli na zemaljskoj kugli 191 milion života, najčešće nedužnih i bespomoćnih civila. Širom planete, poslednjih godina, nasilje u različitim oblicima (kroz agresije i autoagresije) uzme 1, 6 miliona ljudi. Polovinu od tog broja čine samoubistva koja za dva i po puta nadmašuju broj žrtava ratova.

Cilj rada je da pokaže vezu, kompleksnost i međuslovljenost između siromaštva, socijalnih nejednakosti i nekih, posebno društveno teških oblika kriminala kao što su kriminal nasilja, organizovani kriminal, imovinski kriminal, privredni kriminal i kriminal maloletnika. Takođe, u radu će se, kao teorijska zaleđina ovog problema, analizirati teorija tzv. levog realizma kao savremeni produžetak kritičke i radikalne teorije u sociologiji, kriminologiji i socijalnom radu, koja posebno naglašava kontekst siromaštva, društvenih nejednakosti i ekonomskih prilika u razumevanju kriminala.

TEORIJA LEVOG REALIZMA: DRUŠTVENA STRUKTURA I KRIMINAL/NASILJE

Jedna od danas najrazvijenijih socioloških koncepcija o faktorima kriminala jeste *koncepcija strukturalnog nasilja*, koja u suštini predstavlja deo teorije o poreklu agresivnog ispoljavanja iz frustracija, ali insistira na socijalnoj strukturi kao njihovom primarnom izvoru. Pod strukturalnim nasiljem podrazumeva se svako ugrožavanje ljudskih potencijala ekonomskom ili političkom strukturom (Galtung, 1969). Nejednakost u pristupu političkoj i svakoj drugoj moći, obrazovanju, zdravstvenoj nezi i pravnoj zaštiti, karakteristični su oblici strukturalnog nasilja koje je obično nevidljivo i izvire iz same društvene strukture; ona predodređuje položaj ljudi shodno njihovim ekonomskim, etničkim, polnim, kulturološkim ili političkim obeležjima. Zbog duge tradicije i relativne stabilnosti, strukturalne nejednakosti se manifestuju i vide kao „normalan“ poredak stvari, racionalizovan moćnim kulturološkim definicijama koje se transmituju sa generacije na generaciju, što im omogućava da večno opstaju (Gramberg, 2000). Kao i direktno, strukturalno nasilje takođe proizvodi patnju i stradanja ljudi, samo sporije i razornije: siromaštvo je u snažnoj korelaciji sa visokom smrtnošću novorođenčadi, infektivnim bolestima i kratkim prosečnim životnim vekom.

Veza između strukturalnog i direktnog (bihevioralnog) nasilja je pozitivna i snažna: oni koji su hronične žrtve strukturalnog nasilja, okreću se direktnom nasilju; nasilje je odgovor ljudi koji se osećaju poniženo i odbačeno, inferiorno i neadekvatno, a strukturalno nasilje upravo pojačava takva osećanja. Gil određuje bihevioralno nasilje kao reaktivno, izazvano strukturalnim nasiljem posredstvom stresa i frustracija: porodično nasilje je proizvod tog procesa, budući da je porodica mesto gde se „pražnjenje“ može obaviti bez

punitivnih sankcija koje inače prete ukoliko se ono vrši u drugim socijalnim situacijama (Gil, 1978). Visoko pozitivno slaganje između siromaštva kao apsolutne deprivacije i stope ubistava Parker objašnjava tako što siromaštvo označava podobnim da proizvede „određena emocionalna stanja koja eskaliraju u nasilje, najčešće upereno prema onima koji su blizu – supružnicima, deci, prijateljima“ (Parker, 1989: 986).

Drugi, međutim, veruju da je relativno siromaštvo (stepen nejednakosti u prihodima) bolja determinanta kriminalnog i nasilničkog ponašanja nego apsolutno siromaštvo: krosnacionalne studije ubistava otkrile su pozitivna slaganja između ekonomske nejednakosti i stopa ubistava (Blau, Blau, 1982; Hansmann, Quigley, 1982; Unnithan, Whitt, 1992). „Strukturalno nasilje izaziva bihevioralno u obimu koji može da poprmi i epidemiološke razmere (od ubistava i samoubistava do ratova i genocida). Pitanje je koja je od ove dve forme nasilja važnija i opasnija, no, nesumnjivo je da su one međusobno kauzalno povezane“ (Gilligan, 1996: 196).

Istraživanja odnosa između starosne strukture stanovništva i npr. stope ubistava pokazala su da strukturalne promene u socijalnom sistemu u smislu porasta obima izdržanih grupacija (deca, nezaposleni i penzioneri) dovode do socijalnih i ekonomskih poremećaja koji rezultiraju porastom kako socijalne patologije, tako i nasilja. Naime, dok u društvima koje karakteriše progresivno uvećanje populacije starih stope ubistava opadaju, dotle se u društvima u kojima raste populacija mladih događa upravo suprotno: stres u socijalnom sistemu uzrokovan uvećanjem populacije starih vodi u internalizaciju agresivnosti, što uvećava stopu suicida, dok rast populacije mladih vodi u eksternalizaciju agresivnosti i porast stope ubistava (Lester, 1973). Uvećanje jedne generacije podstiče porast ubilačkog nasilja posredstvom širenja relativne deprivacije i jačanja intrageneracijske kompeticije za ograničene resurse (Holinger *et al*, 1987).

Istražujući tendencije nasilničkog kriminaliteta u Holandiji, Nijboer objašnjava prirodu ubistava i nasilja mladih imigranata upravo terminima strukturalnog teorijskog sistema. Naime, mladi imigranti uglavnom vrše tzv. instrumentalna ubistva, budući da im zapravo nisu pristupačna legalna sredstva za obezbeđivanje sopstvene egzistencije, pa koriste ilegalne aktivnosti, od kojih najčešće poslove u vezi sa dilovanjem droga. Za takvo okruženje je, po pravilu, vezana subkultura nasilja koje ponekad podrazumeva i vršenje ubistava (Nijboer, 1995).

Ideološki iznedren u tradiciji kritičke kriminologije, *levi realizam* („realistična kriminologija“) iskoračio je kao posebna koncepcija sa ambicijom da kriminal tretira kao realni problem, budući da pristupi koji su računali na strategije usmerene na individualne prestupnike nisu dali rezultate, što važi i za pristupe u okviru teorije etiketiranja, radikalne i kritičke kriminologije, koji su patili od suprotne jednostranosti i koje realisti vide kao abolicionističke, nepraktične i idealističke.

Vilijem Bonger, jedan od utemeljivača tzv. radikalne ili kritičke kriminologije, pisao je da kapitalistički ekonomski sistem slabi socijalna osećanja ljudi i njihov moral. Ovaj sistem neminovno razvija gramzivost i egoizam kao deo svoje reprodukcije. Razlog takvih odlika kapitalističkog sistema je u tome što je on okrenut razmeni, profitu i proizvodnji koja u osnovi ne zadovoljava potrebe ljudi. Zbog toga taj sistem guši socijalne instikte i snižava vrednosti osećanja morala. Takođe, kapitalistički sistem stvara loše

materijalne i intelektualne uslove života radničke klase, što doprinosi da moralni nivo te klase bude nizak. Iz tog razloga, smatra Bonger, nastaju pojave, kao što su nesugurnost egzistencije, siromaštvo, bolesti, nezaposlenost, neobrazovnost, loš ekonomski položaj žene, slaba organizacija porodice, alkoholizam, prostitucija, militarizam, koje imaju veliki udeo u etiologiji kriminaliteta.

U odnosu na pojedine vrste kriminaliteta, koji su tipični za kapitalizam, Bonger pronalazi socio-ekonomske osnove njihovog porekla. Bonger analizira uzroke ekonomskog kriminaliteta, seksualnih delikata (zločina), zločina osвете, čedomorstva i političkog kriminaliteta (Bonger, 1916). Po njemu, ekonomski kriminalitet ima dvostruko poreklo. Sa jedne strane, on izvire iz apsolutnog siromaštva i gramzivosti do kojih dovodi ekonomsko okruženje, a sa druge strane, on nastaje zbog „napuštanja“ morala i lošeg obrazovanja dece iz siromašnijih klasa. Pa tako, na primer, profesionalni kriminalci koji se najčešće regrutuju iz grupe situacionih prestupnika, po otpuštanju iz zatvora stalno padaju ka sve dubljem siromaštvu.

Slično misli i Valter Holštajn (radikalni teoretičar socijalnog rada): uzroke kriminala treba tražiti u deficitarnim uslovima socijalizacije koji proističu iz socio-ekonomskih osobina društva i deprivilegovanog položaja ljudi, a pre svega - radničkih i nižih slojeva. On daje primer dece beskućnika, gde ekonomska beda proizvodi narušenu porodičnu klimu, destruktivnu atmosferu geta i socijalnu izolaciju. U takvim okolnostima deca nemaju nikakve šanse za socijalizaciju nego samo za neki oblik disocijalizacije. Kada takva deca dođu do školskog uzrasta, ona su već toliko oštećena da je škola formalno u pravu kada ih odvaja u posebna odeljenja. Ova deca, kada postanu odrasli ljudi prinuđena su da propadnu, kao i njihovi roditelji, i da reprodukuju bedu iz koje su potekli, prenoseći je na sledeću generaciju (Hollstein, 1980).

Savremena koncepcija levog realizma u osnovi predstavlja veliki kompromis između konfliktnih teorija i tradicionalne kriminologije: da bi se razumeo problem kriminaliteta, sve njegove dimenzije – izvršilac, žrtva, država i društvo, kao i njihove međusobne relacije moraju biti u potpunosti istražene. To predstavlja suštinski pomak u pristupu, budući da je većina ranijih teorijskih koncepcija uglavnom bila fokusirana samo na jednu od navedenih dimenzija, i to izvršioca - socijalnu kontrolu ili državu, dok je žrtva najčešće bila u potpunosti zanemarinana. Istraživač po meri levog realizma ima zadatak da ispita sve međudnose navedenih dimenzija, ali i uzroke kriminalnog ponašanja, faktore vulnerabilnosti žrtava, kao i socijalne uslove koji utiču na nivo kontrole i tolerancije na kriminalno ponašanje.

Iako se generalno pretpostavlja kompleksna, multifaktorska uzročnost nasilja, levi realizam favorizuje izvorišno (kritičko) stanovište da nasilništvo, kao i kriminal uopšte, „izvire“ i hrani se strukturalnim socijalnim faktorima. Centralni medijator strukturalnih karakteristika i nasilničkog kriminaliteta jeste relativna deprivacija, kao stanje objektivne uskraćenosti i doživljaj frustracije individue zbog nemogućnosti da ostvari nivo postignuća svoje referentne grupe. Tejlor ukazuje na faktore porasta nasilja u zapadnim zemljama, koji predstavljaju posledicu strukturalnih poremećaja usled tranzicije iz indrustrijskog u postindustrijsko društvo (Taylor, 1999). Rast globalizacije, tendencija denacionalizacije i jačanje liberalnog tržišta izazvali su krizu nacionalne države kojoj sve više slabe mogućnosti da planskom preraspodelom smanjuje nejednakosti u dohotku i bogatstvu

i tako garantuje pojedinačnu i kolektivnu sigurnost. Opšti nivo nesigurnosti i straha od kompeticije i „drugih“ raste, te tako kriza nacionalnih država ide ukorak sa oživljavanjem nacionalizama („povratak u tribalizam“) i separatističkih težnji zasnovanih na etničkoj pripadnosti vođenih populističkim desničarskim idejama o „krvi i pripadnosti“.

Na drugoj strani, izazvana je i kriza tradicionalne „muškosti“, kako tranzicijom porodice industrijskog u porodicu postindustrijskog doba (u kojoj muškarac više nije jedini „hranitelj“ porodice, što dovodi do dekompozicije tradicionalnih podela uloga), tako i nesigurnošću usled sve većeg prisustva ženske radne snage na tržištu rada, ali i strukture potražnje radne snage (postindustrijsko tržište favorizuje tradicionalno „ženske“ kvalitete, kao npr. u uslužnim delatnostima), što dodatno umanjuje šansu mladim muškarcima, a naročito onima koji nisu uspeali da se (sticanjem tehnoloških i drugih znanja i sposobnosti koji su na ceni u tržišnom društvu) istrgnu iz ekonomski i socijalno marginalizovanih slojeva.

Muškarci se, u takvom poretku stvari, ponašaju po principu „odbacivanja od strane odbačenih“, pa se protestno okreću aktivnostima koje upravo spadaju u „tradiciju muškosti“ (konzumiranje alkohola, posete utakmicama i sl.), a pored ostalog, i stereotipnim i vulgarnim verzijama muškosti uključujući i favorizovanje modela dominacije nad ženama (*ibidem*, 77). „Protestna muškost“, koja se najupečatljivije izražava kroz nasilništvo, karakteristična je za nezaposlene („isključene“) mladiće i na simboličnom nivou predstavlja pokušaj reanimacije napuštenog koncepta muške polne uloge i poretka polova. Tako su porast nacionalizma, strah i averzija prema „imigranti-ma i drugima“, kao i protestna muškost, toliko očigledni u svim razvijenim postindustrijskim društvima, za Tejlora zapravo manifestacija sveprisutnog i hroničnog straha od gubitka životnih šansi i isključenja.

NEKI GLOBALNI POKAZATELJI SOCIJALNIH PROTIVREČNOSTI I KRIMINALA

Procenjuje se, prema izveštaju Svetske zdravstvene organizacije, da u mirnodopskim okolnostima biva ubijeno 525 000 ljudi godišnje na svetu ili u proseku jedan čovek, skoro svakog minuta. Podaci ove organizacije UN pokazuju da su više od dve trećine žrtava ubistava muškarci, uglavnom uzrasta između 15 i 25 godina. Ono što je ovde naročito bitno jeste da je stopa ubistava značajno viša u zemljama sa izraženim ekonomskim i socijalnim nejednakostima, gde je jaz između bogatih i siromašnih veći. „Društvene krize i regresija najdirektnije stvaraju pogodno tlo za bujanje različitih tipova devijacija i kriminala. Istovremeno, one doprinose indirektnom umnožavanju kriminalnih aktivnosti posredstvom rastućih socijalnih problema, među kojima siromaštvo, nezaposlenost, disfunkcije i dezorganizacije mnogih društvenih institucija i službi i poremećaji odnosa, funkcija i struktura porodice imaju posebnu težinu i uticaj“ (Milosavljević, 1998).

U tom smislu, alarmantan i simptomatičan podatak je da je, samo u Moskvi, u prvih 11 meseci 1997. godine ubijeno 1.310 ljudi ili 119 u proseku mesečno. Od toga broja, 93 odsto ubistava nastalo je kao posledica alkoholisanih stanja ljudi, 5 odsto su naručena ubistva, i to najčešće iz koristoljublja, uglavnom zbog sukoba interesa oko prometa nekretnina, dok oko 2 odsto ubistava ima motive u dužničko-poverilačkim odnosima

(Jugović, 2003). Rusija je odličan primer zemlje koja se, posle propasti komunističkog sistema, našla u jednom stanju političke nestabilnosti, vrednosne anomalije, socijalne raslojenosti, masovnog siromaštva, pogoršanja životnog standrada i zdravstvenog stanja nacije, što je pogodovalo širenju kriminala.

Na drugom delu zemaljske kugle, u Latinskoj Americi, koju su u drugoj polovini proteklog veka pogađali socijalno-klasni i ideološko-politički ratovi, oružane pobune i revolucije, na kraju 20. veka socijalne i političke protivrečnosti imaju drugačije manifestacije. One se ponajviše izražavaju kroz kriminal, maloletničku delinkvenciju i različite oblike nasilja. Ove nove činjenice navode neke istraživače društvenih prilika da kriminal i nasilje vide kao jedan oblik socijalnog revolta ili primitivnog i arhaičnog izraza socijalnog komešanja (Ramone, 2002).

Nestankom, degradacijom i istorijskom potrošenošću marksizma kao pokretača političke i socijalne pobune, u praznom prostoru nedostatka ideologije potlačenih i marginalizovanih, kriminal postaje oblik kvazirevolucionarne ideologije i primitivnog načina iskazivanja bunta. „U Latinskoj Americi, kao i u drugim delovima planete, pre tridest godina, momak koji bi pronašao revolver prišao bi nekoj organizaciji koja primenjuje oružanu borbu da bi izmenila sudbinu čovečanstva. Danas taj će momak misliti, pre svega, na sebe i, osećajući se žrtvom raskidanja socijalnog dogovora od strane vladajućih, raskinuće i on sam taj dogovor pljačakajući neku banku ili provaljujući u neku prodavnicu (Ramone, 2002).

Od početka velike ekonomske krize u decembru 2001. i masovnog osiromašnja srednje klase, stopa delinkvencije u Argentini se učetvorostručila. U Brazilu, jednoj od zemalja u kojoj su nejednakosti najveće, socijalni rat je dosegao neslućene razmere. Samo u Riju, između 1987. i 2000, vatrenim oružjem je ubijeno više maloletnika nego ukupno u svim konfliktima u Kolumbiji, Jugoslaviji, Sijera Leoneu, Avganistanu, Izraelu i Palestinu. Za tih trinaest godina, na primer, 467 mladića je poginulo u izraelsko-palestinskom sukobu; za isto vreme 3.937 maloletnika je ubijeno u Riju... Brazil izdvaja 2 odsto svog godišnjeg bruto nacionalnog dohotka na vojsku, ali više od 10 odsto za zaštitu bogatih od siromašnih“ (Ramone, 2002).

DRUŠTVENE NEJEDNAKOSTI I KRIMINAL

Strukturalne karakteristike većine savremenih društva proizvode nejednakosti u sferi političkih, etničkih i kulturnih prava, a pre svega u sferi ekonomskih mogućnosti. Globalne strukturalne nejednakosti za posledicu imaju masovne osećaje depriviranosti ljudi, opšti porast nesigurnosti i straha od gubitka životnih šansi i društvene marginalizacije. Ian Tejlor identifikuje osam globalnih društveno-strukturalnih protivrečnosti ili kriza koje obeležavaju društvenu tranziciju, od industrijskog do postindustrijskog društva, na kraju 20. veka. To su: krize zaposlenja; krize materijalnog siromaštva i društvenih nejednakosti; strah od „društvenog pada“ i strah od drugih; krize nacionalne države; krize društvene „isključenosti“ i „uključenosti“; krize u „kulturi“; krize muškosti i „rodnog poretka“; i krize porodice i roditeljstva (Taylor, 1999: 8-51). Sve ove karakteristike postindustrijskog društva stvaraju jedan opšti milje za stalni porast različitih devijacija, a naročito kriminala.

Ian Tejlor razlaže svoj centralni argument da „tržište“ kao osnov savremenog zapadnog društva igra suštinsku ulogu u proizvodnji kriminala na kraju 20. veka, i to na dva glavna načina: kao društvena praksa i kao okvir za viktimizaciju. Na primer, tržišna ekonomija ima važnu ulogu u procesu „diferencijalne asocijacije“ koja se naročito događa kod mladih profesionalaca koji rade u kompanijama ili državnim sistemima. „Tržišna ideologija“ ohrabruje ogroman broj finansijskih prevara u ime „fleksibilne akumulacije“ kapitala. Takođe, mnoge forme prevara podstaknute su bezličnim svetom finansijske razmene i trgovine koji se odvijaju kroz dvadesetčetvoročasovni berzanski sistem (Taylor, 1999: 228).

Kraj 20. veka obeležava i razvijeni tzv. „*menadžment rizika*“ ili uvođenje tržišnih principa u sisteme socijalne kontrole. Strah od kriminala rađa čitavu „industriju bezbednosti“ koja od njega ima direktne koristi. Tejlor piše o novoj industriji u prevenciji kriminala i tretmanu osuđenih. To se naročito odnosi na privatnu zatvorsku industriju i privatne policije. U prvom talasu privatizacije zatvora u Britaniji i Velsu, koji je počeo 1989. Godne i trajao do 1995. godine, 10 % ukupne zatvorske populacije već je izdržavalo kaznu u privatnim zatvorima. Zatim, broj ljudi koji je zaposlen u privatnim obezbeđenjima ili privatnoj policiji, danas je u zapadnim društvima duplo veći nego broj zvaničnih policajaca. I ne samo to, prema podacima američkog Nacionalnog instituta za pravosuđe, u 2000. godini američka država je potrošila 44 biliona dolara na zvanične institucije krivično-pravnog reagovanja, dok je u istoj godini privatni sektor bezbednosti korisnike koštao 104 bilona dolara (Taylor, 1999: 221).

Istraživačka evidencija nam jasno sugeriše da su najteži oblici kriminala, poput organizovanog i nasilničkog, najprisutniji u društvima sa velikim socijalnim razlikama i društvima sa visokom stopom siromaštva i nezaposlenosti. Još jedna činjenica kraja 20. i početka 21. veka je i rašireni međunarodni ili transnacionalni kriminal, koji se po pravilu ispoljava u organizovanom obliku. Organizovani kriminal naročito je izražen kroz proizvodnju i promet droga, trgovinu oružjem, organizovanu prostituciju i kocku, trgovinu ljudima ili belim robljem, terorizam, različite poslove sive ekonomije, itd. On predstavlja visokoprofitabilnu delatnost koja je ekonomski snažnija i od mnogih razvijenih zemalja. Organizovani kriminal nastaje, s jedne strane, iz ekonomskih i političkih interesa pojedinih moćnih društvenih i ekonomskih struktura, I, sa druge strane, iz istih takvih interesa državnih struktura politički i socijalno nestabilnih, nerazvijenih i siromašnih država. Ovaj oblik kriminala drastično je „pogodio“ bivše komunističke zemlje. Većina istraživača organizovanog kriminala u ovim zemljama kao suštinke faktore koji su pogodovali njegovom širenju navodi siromaštvo, velike socijalne razlike, kolaps formalne i neformalne socijalne kontrole, vrednosni slom ili anomiju, ekonomski krah, visoku inflaciju, pad životnog standarda, masovnu nezaposlenost, raširenu korupcija, itd.

Prema longitudinalnoj analizi maloletničkog kriminala i njegovih uzroka u zemljama Evropske unije (koje je izvršio *Office of International Criminal Justice*), konstantno povećavanje maloletničkog kriminala u zemljama EU (a naročito kriminala nasilja), kao i povećavanje upotreba alkohola i droga od pada Berlinskog zida do danas, uzrokovano je faktorima socijalne neintegrisanosti delova populacije mladih u društvo i osujećenja životnih mogućnosti koje potiču iz niskog socioekonomskog statusa.⁴⁶⁰

Ipak, između pojedinih elemenata socijalne isključenosti i kriminala/devijacija adolescenata i mladih postoji jasna veza i preklapanje, što je nedvosmisleno potvrđeno u mnogim istraživanjima. Pre svega, činjenica je da devijacije i kriminal rastu u periodima društvenih kriza, vrednosnih turbulencija, povećanja nezaposlenosti i siromaštva. Društvene krize i regresija najdirektnije stvaraju pogodno tlo za bujanje različitih tipova devijacija i kriminala. Istovremeno, one doprinose indirektnom umnožavanju kriminalnih aktivnosti posredstvom rastućih socijalnih problema, među kojima siromaštvo, nezaposlenost, disfunkcije i dezorganizacije mnogih društvenih institucija i službi, kao i poremećaji odnosa, funkcija i struktura porodice, imaju posebnu težinu i uticaj (Milosavljević, 1998).

Socijalne napetosti i slabo društveno regulisana socijalna kompeticija proizvode jedan poseban oblik nasilja koje se zove *strukturalno nasilje*. To je nasilje koje nastaje kao posledica materijalne osujećenosti, društvene inferiornosti, osećaja lične neadekvatnosti pojedinaca, loše socijalne promocije širokih slojeva i grupa stanovništva. Zato i nije iznenađenje da oni čije su životne šanse istopljene, a to su velik delom mladi, odlučuju i na nasilje kao put ličnog, ali i (samo) destruktivnog, ispoljavanja (Jugović, 2007).

SIROMAŠTVO, EKONOMSKE PRILIKE I KRIMINAL

Ocena značaja ekonomskih i makrosocijalnih uslova jedan je od najosetljivijih zadataka kriminologije, socijalnog rada, socijalne pedagogije i drugih oblasti koje se bave izučavanjem prevencije kriminala i tretmanom delinkvenata. Zadatak je osetljiv, ne samo zbog kompleksnosti ovog problema, već i zato što od takve ocene umnogome zavisi čitava koncepcija i uporišne tačke prevencije. Iako postoje mnogobrojni nalazi o tome da su stope npr. ubistava u negativnoj korelaciji sa stopama privrednog rasta, nacionalnog dohotka i dohotka po stanovniku, zaposlenosti i drugim socijalno-ekonomskim indikatorima, u literaturi se nalaze različita objašnjenja ovih povezanosti.

Ekonomski faktori se najpre različito tumače, zavisno od toga da li se njihovo najvažnije dejstvo na ljude vidi kao neposredno ili posredno. Naime, na jednoj strani se pretpostavlja da nezaposlenost, nizak materijalni status i drugi oblici ekonomske depri-vacije i socijalne marginalizacije deluju prevashodno direktno, budući da su u značajnoj pozitivnoj vezi sa besposličanjem, prepuštanjem uličnoj integraciji, hostilnošću i padom ukupne socijalne i interpersonalne tolerancije, slabljenjem društvene organizacije, padom socijalnog kapitala i padom autoriteta prosocijalnih i nenasilnih vrednosti (Williams, Flewelling 1989; Gartner, 1990; Chan, Lee, 1996, itd).

Takođe je činjenica da ekonomske prilike neumitno ostvaruju uticaj na opštu socijalnu atmosferu: porast siromaštva, nezaposlenosti i anomije uvećava kompetitivnost između ljudi, umanjuje solidarnost, razara socijalnu koheziju i normativni sistem. Stanje društvene dezorganizacije karakteriše ne samo raspad neformalnog sistema vrednosti i obligacija, već i slabljenje formalnog sistema, što stvara uslove za produkovanje još veće dezorganizacije koja ishodi sve većim stopama kriminala i ukupnog nivoa nasilja u društvu. A porast nasilja u socijalnom okruženju povratno stresogeno utiče na svakog čoveka ponaosob (Cohn *et al*, 1978). Pošavši od hipoteze da opšti nivo nasilja

u društvu implicira stope svih tipova krivičnih dela za koja se može pretpostaviti da su generisana stresom, Sivak je na uzorku od 50 zemalja utvrdio da se na osnovu stopa ubistava veoma uspešno mogu predviđati čak i frekvencije automobilskih nesreća i stope smrtnosti u saobraćaju (Sivak, 1983: 93-99).

Ulazak u kriminal, koji pre ili kasnije vodi i u nasilje, tumači se i kao posledica odsustva drugih realnih i legalnih mogućnosti za preživljavanje (Taylor, 1999). Instrumentalno nasilje moglo bi se dovesti u vezu i sa percepcijom slabe životne perspektive i bezizlaznosti: kriminalno ponašanje može biti posledica eskalacije taktike socijalne kompeticije i spremnosti na rizik kao jedinih preostalih sredstava (Wilson, Daly, 1997). Visoka kompetitivnost usled ograničenih resursa slabi altruizam i jača makijavelizam i antisocijalne stavove, što neumitno vodi porastu svih oblika kriminala (Mealey, 1995). Na drugoj strani, potencira se i važnost sasvim posrednog dejstva ekonomskih faktora koje se ostvaruje hroničnim gomilanjem stresa i depriacija sa posledicom slabljenja tolerancije na frustracije i oslobađanjem reaktivnih agresivnih potencijala (Landau, 1984).

Ian Tejlor smatra da je devijantnost svesni, racionalni i iznuđeni izbor osiromašenog pojedinca. Na primer, adolescent koji je otuđen od egzistencije koja mu se nudi u savremenom kapitalističkom društvu, može na tu socijalnu frustraciju da reaguje dvostruko. Njegovo otuđenje može proizvesti hedonističke aktivnosti, kao što su alkoholizam, narkomanija, seksualne devijacije, ali i aktivnosti kroz koje bi on nasilnički odbacio (Tejlor, koristi izraz „ritnuo“) društvo, na primer kroz vandalističko ponašanje (Taylor, 1973, prevedeno kod nas, 1997: 230).

Opšte je mesto da je ukupni nivo nasilja u društvu u pozitivnoj vezi sa svakim posebnim njegovim oblikom: apsolutni porast ubistava u Beogradu i čitavoj Srbiji od 90-tih godina nije bio usamljen fenomen. Brojni nalazi svedoče da su u porastu bila i samoubistva, nasilje u porodici, nasilje u školama, razbojništva i razbojničke krađe, iznude, otmice i svi ostali oblici nasilja. Svedoci smo bili i porasta političkog nasilja, a postoje mnoge indikacije da je raslo i nasilje kriminalnih organizacija. Sa raspadom bivše Jugoslavije, početkom rata u okruženju i tranzicije u Srbiji, u Beogradu su počela da se vrše ubistva koja su ostajala nerasvetljena, a pretpostavlja se da su mnoga od njih realizovana profesionalno i da su u vezi sa kriminalnom ekonomijom (Simeunović, 2003).

Veza između kriminalnog tržišta i ubistava smatra se neospornom: takva ubistava se vrše radi uklanjanja svedoka, eliminacije rivala, ili kao posledica međusobnih konflikata u vezi sa tržištem ili novcem (Blumstein, 1995). Sa druge strane, sam ulazak u kriminalnu subkulturu po pravilu vodi u nasilje: kriminalne grupe su nasilne po svojoj definiciji. Sve što se u običnom svetu reguliše pravom, u njima se reguliše pretnjom nasiljem i samim nasiljem kao mehanizmom regulisanja međusobnih obligacija ili uspostavljanja hijerarhije. Sigurno je da su neka od nerasvetljenih ubistava u Beogradu počev od 1990. godine izvršena i u takvom kontekstu.

U Srbiji kao zemlji „tranzicije“ stvorilo se značajno socijalno raslojavanje i izražena društvena fragmentacija kroz tzv. tranzicione dobitnike i gubitnike. Posledice ove pojave se ispoljavaju na političkom, vrednosnom i ekonomskom polju. Nezaposlenost, slabe perspektive radnog upošljavanja i, što je najvažnije, gubljenje značaja vrednosti rada kao

osnove društvene promocije, jesu važan milje i značajan širi faktor rizika za nastanak maloletničkog prestupništva. U kontekstu opšte društvene krize i nezaposlenosti izgubljena je važnost rada i radnih doprinosa za ukupan društveni položaj ljudi (Jugović, 2002).

Nemoć socijalne i ekonomske politike u odnosu na sprečavanje kriminala najočitije se ogleda u pojavi kao što je siva ekonomija. U širem smislu, pod sivom ekonomijom se podrazumeva obavljanje ekonomskih aktivnosti mimo relevantnih pravnih propisa ili protiv njih. To su ekonomske aktivnosti koje se, bar u nekim elementima, ne deklariraju, ne evidentiraju ili nepotpuno evidentiraju, ne oporezuju ili se zbog poreza skrivaju (Krstić, 1998). Najveći deo „poslova“ sive ekonomije spada u krivična dela protiv privrede. Najčešći vidovi sive ekonomije, koja može biti prisutna u većini ekonomskih aktivnosti, jesu: nelegalni uvoz i izvoz; crno devizno tržište; izbegavanje plaćanja poreza; zapošljavanje radnika na crno; nezakonita gradnja; prodaja robe bez dokaza o poreklu, plaćenom porezu, carini; prodaja roba za gotovinu bez evidentiranja; neregistrovano obavljanje usluga i izdavanje imovine, itd.

Siva ekonomija je posledica slabosti sistema ekonomske i socijalne politike, kao i opšte kriminalizacije društva. Na prvi pogled, siva ekonomija ostavlja pozitivne posledice jer dominantni motiv za većinu učesnika u ovoj aktivnosti jeste preživljavanje. Kratkoročno siva ekonomija ublažava socijalne tenzije, jer utiče na povećanje zapošljavanja, na podizanje ekonomskih aktivnosti, na poboljšanje ponude roba i usluga, na povećanje lične potrošnje i životnog standrada.

Međutim, rapidno širenje sive ekonomije, kakvo se desilo kod nas, izazvalo je trajne društvene posledice, kao što su (Krstić, 1998): da realno mali broj pojedinaca profitira iz odnosa (izbegavanja poreza, na primer) sa državom; stvaranje velike nejednakosti po pojedinim kategorijama stanovništva i podsticanje ubrzanog socijalnog raslojavanja ili „jednakost u siromaštvu“; neregularnost preraspodele prihoda u društvu; socijalni transferi koji treba da štite najsiromašnije odstupaju od principa socijalne pravde; maskiraju se realni prihodi domaćinstva, tako da realno siromašni, koji se ne bave sivom ekonomijom, mogu da ne uđu u cenzus koji je potreban za dobijanje materijalnih prestacija; dolazi do nejednakog stepena poreske opterećenosti; otežava se prikupljanje javnih prihoda i dovode u pitanje vitalne funkcije države; širi se korupcija državnih činovnika koji imaju ovlašćenje za izdavanje raznih dozvola ili naplatu poreza, itd. U socijalno-psihološkom vidu, siva ekonomija razvija filozofiju preživljavanja, izvitoperenost životnih i radnih navika i moralnih vrednosti, gubljenje značaja učenja i rada kao osnove društvene promocije, itd.

Kada govorimo o maloletničkom kriminalu, možemo konstatovati da se život mnogih mladih u Srbiji odvija u već decenijskom siromaštvu koje dovodi do socijalne isključenosti i marginalizacije. Kada je socijalna isključenost dugotrajna, ona ima tendenciju da razvija i poseban sistem vrednosti – tzv. kulturu siromaštva ili bede. Ova „kultura“ ili, još preciznije rečeno, subkultura predstavlja način adaptacije i reakcije marginalizovanih na svoj socijalni i kulturni položaj (Lewis, 1985). Kultura siromaštva se odlikuje: neintegrisanošću marginalnih u šire društvo; stalnim ekonomskim nedaćama; usmerenošću života samo na sadašnjost, osećajima besperspektivnosti, bespomoćnosti, inferiornosti, zavisnosti, resignacije i fatalizma; provincijalnošću; veličanjem muške superiornosti; jakim predispozicijom za autoritarizam; učestalim porodičnim konfliktima; patrijarhalizacijom porodice; bežanjem od problema (npr. ka alkoholu), naročito kod muškaraca.

Opravdano se postavljaju naučna, moralna i politička pitanja koja traže odgovor: da li je kriminal mladih jedna od reakcija na socijalnu isključenost velikih delova populacije ove starosno-socijalne grupe u većini savremenih društva? Da li na kriminal i nasilje mladih možemo gledati kao na jedan od oblika socijalnog revolta ili primitivnog/arhaičnog izraza socijalnog komešanja? (Milosavljević, Jugović, 2008). I da li, možda, nestankom, degradacijom i istorijskom potrošenošću marksizma kao pokretača političke i socijalne pobune, u praznom prostoru nedostatka ideologije potlačenih i marginalizovanih, kriminal postaje oblik kvazirevolucionarne ideologije i primitivnog načina iskazivanja bunta u nekim delovima sveta (Ramone, 2002)?

Istraživanja na mikrosocijalnom planu sugerišu da izvršioци najtežih oblika krivičnih dela i najveći broj recidivista među mladim počiniocima upravo dolaze iz tzv. *low-income* okruženja i socijalno depriviranih porodica. Naravno, ovde moramo uzeti i u obzir da su češći „predmet“ institucija socijalne kontrole zbog svog društvenog položaja (status, ugled, moć) upravo grupe na nižim lestvicama društvene hijerarhije. Prema istraživanjima u Velikoj Britaniji, 6 od 10 maloletnih počinitelja krivičnih dela dolazi iz zajednica sa visokim stopama kriminala i siromaštva, da najveći broj delinkvenata potiče iz siromašnih i finansijski osujećenih porodica i porodica koja nemaju stabilno rešena stambena pitanja, i da su zbog toga siromaštvo i socijalna nejednakost u snažnoj vezi sa maloletničkim kriminalom. Takođe je utvrđeno da se maloletni delinkventi „koncentrišu“ u geoločnim distriktima u kojima je jasno izražena socijalna deprivacija u odnosu na šire društvo (Holman, 1995).

Kako možemo razumeti ovakve zaključke iz istraživanja? Nekoliko objašnjenja je ključno.

Prvo, doživljaj sebe kao ekonomski i socijalno marginalizovane, relativno ili apsolutno deprivirane osobe, za čoveka je bez sumnje izuzetno stresogeno iskustvo. Paradigma života jeste opstanak: percepcija svojih životnih šansi kao gubitničkih mora imati nekakve efekte na ponašanje. Ti efekti mogu biti višestruki: najpre, stres deluje iritabilno na čoveka, a frustraciona energija se, na drugoj strani, ne može kumulirati beskonačno. Ekspresivno nasilje koje je impulsivno, eksplozivno i naizgled nemotivisano, moglo bi da bude u vezi i sa kumulacijom mnoštva stresova koji, pored ostalog, mogu biti i proizvod strukturalnog položaja čoveka. Gubitkom ekonomskih šansi, čovek po pravilu gubi i niz mnogih drugih. Iako bi bilo previše da se nasilje i kriminal objašnjavaju pretežno ili samo ovim faktorom, njegovo dejstvo se ipak ne može isključiti (Simeunović, 2003).

Drugo, ograničavajuće objektivne socijalne okolnosti mogle bi uticati i na vrednosno prihvatanje nasilja kao legitimnog u takvom (nepravdom) poretku stvari. Za mnoge od izvršilaca instrumentalnih ubistava, a naročito za izvršioce homicida u kontekstu teškog razbojništva, bilo je karakteristično da su na svoje delo gledali kao na „jedini način“ za popravljjanje svoje ekonomske pozicije, budući da su sebe najčešće doživljavali kao ekonomski potpuno potisnute i bez ikakvih šansi da „poštenim radom“ sebi omoguće da „žive pristojno“. Nijedan od njih nije propustio da sa svojim delom uporedi „grabež“ drugih ljudi, jer „u ovoj zemlji ima samo onaj koji krade“. Verovatno je da na ekonomsku deprivaciju najpre reaguju „predisponirane“ osobe. Međutim, prirodno bi bilo očekivati

da bi se, sa dovoljno teškim produblјivanјem deprivacija čitavih slojeva i umanjivanјem njihovih životnih šansi, počela osipati tolerancija najpre svih „predisponiranih“, a zatim i takozvanih običnih ljudi: vraćanje agresiji kao primarnom modelu odgovora na frustraciju moguće je uvek kada postoje dovoljno iritirajući uslovi (Simeunović, 2003).

Treće, nezaposlenost jeste milje koji je pogodan za razvoj mnogih oblika devijantnosti zato što stvara kod ljudi osećaje beznadežnosti, neispunjenosti stvaralačke prirode, umanjuje socijalni aktivizam (pravi tendenciju ka stvaranju drugih socijalnih podražaja koji mogu biti i nasilје, ali i zavisnost kao „feel good“ iskustvo) i u konačnom, ona narušava i druge socijalne uloge osim radne (npr. polne, porodične, roditeljske, itd.) (Milosavljević, Jugović, 2008).

Četvrto, ispolјavanje devijantnih ponašanja mladih je na indirektan način povezano sa relacijom roditeljstvo-siromaštvo. Roditeljstvo je zaista „umeće ljubavi i discipline“ čak i u najboljim mogućim okolnostima, i u najpodražavajućem okruženju. Za roditelje koji žive u siromaštvu i sa niskim prihodima (na šta se kumulativno obično nadovezuju i druge životne teškoće), roditeljstvo je posebno otežan ili težak „zadatak“. Zašto? Postoji dosta razloga: nedostatak novca i materijalna anksioznost jesu rizičan kontekst za porodične konflikte; pažnju sa roditeljstva može da preusmeri na pitanja životnog opstanka; stvara se psihičko osećanje isključenosti iz društva i sredine; mogu se umanjiti fizički i emocionalni resursi roditeljstva; mogu se podstaći neadekvatne vaspitne metode i vaspitni postupci roditelja; mogu se javiti teškoće u konstantnosti stimulisanja socijalnog i obrazovanog razvoja deteta, itd. Svakako da siromaštvo ne dovodi automatski do maloletničke delinkvencije, ali postoji jasna veza koja nam iz prakse i istraživanja pokazuje da uslovi socijalne depriviranosti stvaraju značajan rizik za ispolјavanje nekih oblika devijantnih ponašanja mladih (Holman, 1995).

ZAKLJUČAK

Globalne strukturalne nejednakosti za svoju posledicu mogu imati masovne osećaje depriviranosti ljudi, opši porast nesigurnosti i straha od gubitka životnih šansi i društvene marginalizacije. Najteži oblici kriminala, poput organizovanog i nasilničkog, najprisutniji su u društvima sa velikim socijalnim razlikama, kao i društvima sa visokom stopom siromaštva i nezaposlenosti. Nejednakost u pristupu političkoj i svakoj drugoj moći, obrazovanju, zdravstvenoj nezi i pravnoj zaštiti, karakteristični su oblici strukturalnog nasilja koje je obično nevidljivo i izvire iz same društvene strukture koja predodređuje položaj ljudi shodno njihovim ekonomskim, etničkim, polnim, kulturološkim ili političkim obeležјima. Porast siromaštva, nezaposlenosti i anomije uvećava kompetitivnost između ljudi, umanjuje solidarnost, razara socijalnu koheziju i normativni sistem. Stanje društvene dezorganizacije karakteriše ne samo raspad neformalnog sistema vrednosti i obligacija, već i slabljenje formalnog sistema, što stvara uslove za produkovanje još veće dezorganizacije koja ishodi sve većim stopama kriminala i ukupnog nivoa nasilja u društvu. Zbog duge tradicije i relativne stabilnosti, strukturalne nejednakosti se manifestuju i vide kao „normalan“, poredak stvari, racionalizovan moćnim kulturološkim definicijama koje se transmituju sa generacije na generaciju, što im omogućava da večno

opstaju. Socijalne napetosti i slabo društveno regulisana socijalna kompeticija proizvode jedan poseban oblik nasilja koje se zove strukturalno nasilje. To je nasilje koje nastaje kao posledica materijalne osujećenosti, društvene inferiornosti, osećaja lične neadekvatnosti pojedinaca, loše socijalne promocije širokih slojeva i grupa stanovništva. Zato i nije iznenađenje da oni čije su životne šanse istopljene, a to su velikim delom mladi, odlučuju i na nasilje i kriminal kao put ličnog, ali i (samo)destruktivnog ispoljavanja.

LITERATURA

- Bonger, W. (1916), *Criminality and Economic Conditions*, London.
- Blau, J, Blau, P. (1982). *The cost of inequality: metropolitan structure and violent crime*. American Sociological Review, 47, 114-129.
- Blumstein, A. (1995). *Youth Violence, Guns and Illicit-Drug Industry*. Journal of Criminal Law and Criminology, 88 (4), 1175-216.
- Chan, J., Lee, E. S. (1996). *Homicide, Age and Economic Conditions*, U: M. Riedel & J. Boulahanis (eds.), *Lethal violence – Proceedings of the 1995 Meeting of the Homicide Research Working Group* (str. 73-80). Washington D. C.: U. S. Department of Justice, Office of Justice Programs, NIJ.
- Cohn, E. S., Kidder, L. H., Harvey, J. (1978). *Crime Prevention vs. Crime Victimization Prevention: The Psychology of Two Different reactions*. Victimology, 3, 285-296.
- Galtung, J. (1969). *Violence, peace and peace research*. Journal of Peace Research, 6 (3), 167-191.
- Gartner, R. (1990). *The Victims of Homicide: A Temporal and Cross-National Comparison*. American Sociological Review, 55, 92-106.
- Gil, D. (1978). Societal violence in families. U: J. M. Eekelaar, S. N. Katz (eds.), *Family Violence* (str. 14-33). Toronto: Butterworths.
- Gilligan, J. (1996). *Violence: Reflections on a National Epidemic*. New York: Putnam.
- Gramberg, B. V. (2000). *Mediation, Structural Violence and Industrial Relations*. Victoria School of Management, Working Paper Series, 5. (www.business.vu.edu.au).
- Grupa 17 (1999). *Završni račun – Ekonomske posledice NATO bombardovanja: procena štete i sredstava potrebnih za ekonomsku rekonstrukciju Jugoslavije* (M. Dinkić, red.), Beograd: Stubovi kulture.
- Hansmann, H. B, Quigley, J. M. (1982). *Population heterogeneity and the sociogenesis of homicide*. Social Forces, 61(2), 206-204.
- Holinger, P, Offer, D., Ostrov, E. (1987). *Suicide and homicide in the United States*. American Journal of Psychiatry, 144, 215-219.
- Holman, B. (1995). *Children & Crime*, Lion Publishing, Oxford, England.
- Hollstein W, Meinhold, M. (1980). *Socijalni rad u kapitalističnim produkcionim uslovima*, Viša škola za socijalne radnike, Beograd.
- Jugović A. (2002). *DRUŠTVENA PATOLOGIJA I NORMALNOST – TEORIJSKE I PRAKTIČNE PERSPEKTIVE*, službeni glasnik, Beograd.
- Jugović A. (2003): *SOCIJALNA POLITIKA I SOCIJALNI RAD KAO DEO DRUŠTVENOG REAGOVANJA NA KRIMINAL*, zbornik radova *Strategija državnog reagovanja protiv kriminala*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 193-210, Beograd.

- Jugović A. (2007): *Maloletničko prestupništvo u Srbiji: socijalno-pedagoški pogled*, u *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih: specijalno-pedagoški diskurs*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 167-185.
- Landau, S. F. (1984). *Trends in violence and aggression: A cross-cultural analysis*. International Journal of Comparative Sociology, 25, 133-158.
- Lester, D. (1973). *Suicide, homicide and age dependency ratios*. International Journal of Aging and Human Development, 4, 127-132.
- Lewis, O. (1985). *Antropological Essays*, Random House, New York, prevedeno kao esej pod nazivom „Kultura bede“ u časopisu Kultura, broj 70, Beograd.
- Krstić G. (1998). *Uzroci i posledice sirove ekonomije u Jugoslaviji*, u: *Socijalna politika u tranziciji*, Centar za proučavanje alternativa i Socijalna misao, Beograd.
- Mealey, L. (1995). *The sociobiology of sociopathy: An integrated evolutionary model*. Behavioral and Brain Sciences 18 (3), 523-599.
- Milosavljević M. (1998). *Ograničenja i mogućnosti prevencije kriminala*, u: *Prevenција kriminala*, Defektološki fakultet i Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Beograd.
- Milosavljević M, Jugović A. (2008). *Socijalna isključenost i društvene devijacije mladih*, u: *Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja*, FASPER, Beograd, str. 25-50.
- Nijboer, J. (1995). *Trends in Violence and Homicide in the Netherlands*. U: C. R. Block, R. L. Block (eds.), *Trends, Risks and Interventions in Lethal violence: Proceedings of the Third Annual Spring Symposium of the Homicide Research Working Group* (str. 117-126). Washington D. C: U. S. Department of Justice, Office of Justice Programs, NIJ.
- Parker, R. N. (1989). *Poverty, Subculture of Violence, and Type of Homicide*. Social Forces, 67, 983-1007.
- Ramone, I (2002). *Socijalni rat*, Politika-Le Monde diplomatique.
- Simeunović-Patić, B, Jovanović, S. (1998). *Viktimizacija i strah od kriminala u Beogradu*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, 1, 115-136.
- Simeunović-Patić, B (2003). *Ubistva u Beogradu*, Vojno-izdavački Zavod i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Sivak, M. (1983). *Society's aggression level as a predictor of traffic fatality rate*. Journal of Safety Research, 14 (3), 93-99.
- Taylor I, Walton P, and Young, J. (1973): *The New Criminology: For a social theory of deviance*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Taylor, I. (1999). *Crime in context: A Critical Criminology of Market Societies*, Cambridge: Polity Press.
- Unnithan, P., Whitt, P. (1992). *Inequality, economic development and lethal violence: A cross-national analysis of suicide and homicide*. International Journal of Comparative Sociology, 33(3-4), 182-196.
- Vuković, S. (1995). *Some aspects of the privatization in Serbia*. Sociološki pregled, 26 (2), 189-204.
- Williams, K., Flewelling, R. L. (1989). *The Social Production of Criminal Homicide: A Comparative Study of Disaggregated Rates in American Cities*. American Sociological Review, 53, 421-431.
- Wilson, M, Daly, M. (1997). *Life expectancy, economic inequality, homicide, and reproductive timing in Chicago neighbourhoods*. BMJ, 314 (7089): 1271.

Aleksandar Jugović
Miroslav Brkić
Biljana Simeunović-Patić

SOCIAL INEQUALITY AND POVERTY AS A SOCIAL CONTEXT OF CRIMINALITY

Abstract

The subject of this article is analysis of connection between poverty, social inequality and the criminality in the contemporary society. This work done problematization of social context of the key and seriously kinds of criminality as a criminal of violence, organized and property crime and criminality of youths. This work show the key theoretical ideas about connection between poverty, social inequality and the criminality: its left realism as a part tradition of conflict and radical perspectives in the criminology and the social work. It also initiates the issues of key aspects connections between economics situation and some sorts criminality. The analyses done indicates key factors of the criminality in this context: general exposure to violence and crime/violence models; structural crime and violence is effected through social exclusion and marginalization; social stress and favoring of decisions to involve in criminal subculture. Social changes in the transition society occurred simultaneously with a range of disturbances in social system that resulted in intensifying the poverty, social and economic polarization, the decay of social cohesion and solidarity, anomie and social deregulation.

Key words: social inequality, poverty, criminality, contemporary society.